

СЕКЦІЯ 5

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 351.853:338.48

Ганський В.О.
кандидат економічних наук, доцент,
Львівський торговельно-економічний університет

РЕВІТАЛІЗАЦІЯ ДЕПРЕСИВНОГО МІСЬКОГО ПРОСТОРУ ЗА ДОПОМОГОЮ КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЇ КОЛИШНІХ ПРОМИСЛОВИХ ОБ'ЄКТІВ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

REVITALIZATION OF DEPRESSED URBAN SPACE THROUGH COMMERCIALIZATION OF FORMER INDUSTRIAL OBJECTS' OF HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE

АНОТАЦІЯ

У статті розглядається дефініція ревіталізації депресивних міських промислових територій та окремих об'єктів індустріального призначення, що представляють сьогодні історико-культурну цінність. Визначається сутність ревіталізаційних дій у контексті сталого розвитку. Проблема ревіталізації розглядається в трьох аспектах: просторовому, соціальному та економічному. Виділяються типи та моделі ревіталізації, в яких одним з компонентів є культура. Розглядаються позитивні приклади ревіталізаційних дій у Великій Британії, Німеччині, Франції, Іспанії та Австрії, які стали зразками успішної ревіталізації та каталізаторами поліпшення умов в неблагополучних районах. Аналізуються причини низької активності ревіталізаційних дій в Україні.

Ключові слова: ревіталізація, деіндустріалізація, історико-культурна спадщина, депресивний міський простір.

АННОТАЦІЯ

В статье рассматривается дефиниция ревитализации депрессивных городских промышленных территорий и отдельных объектов индустриального назначения, представляющих сегодня историко-культурную ценность. Определяется сущность ревитализационных действий в контексте устойчивого развития. Проблема ревитализации рассматривается в трех аспектах: пространственном, социальном и экономическом. Выделяются типы и модели ревитализации, в которых одним из компонентов является культура. Рассматриваются положительные примеры ревитализационных действий в Великобритании, Германии, Франции, Испании и Австрии, которые стали образцами успешной ревитализации и катализаторами улучшения условий в неблагополучных районах. Анализируются причины низкой активности ревитализационных действий в Украине.

Ключевые слова: ревитализация, деиндустриализация, историко-культурное наследие, депрессивное городское пространство.

ANNOTATION

The article presents the definition of revitalization of urban industrial areas and individual objects of industrial purpose which are now of historical and cultural value. The text revealed the essence of revitalization actions in the context of sustainable development of the territory. The problem of revitalization is considered in three aspects: spatial, social and economic. The paper is distinguished the types and models of revitalization, in which one of the components is culture. The article revealed positive examples of revitalization actions in the UK, Germany, France, Spain and Austria, which have become examples of successful revitalization and catalysts for improvement of conditions in disadvantaged are-

as. The analysis highlights the reasons for the low activity of revitalization in Ukraine.

Keywords: revitalization, deindustrialization, historical and cultural heritage, depressed urban space.

Постановка проблеми. З другої половини ХХ ст. інституції культури стали розглядатися в якості істотних елементів процесів ревіталізації деградованих територій кварталів, цілих міст і навіть регіонів. Коворкінгі, музеї, центри культури, театри, концертні зали беруть участь у процесах трансформації образу міста, нерідко стаючи магнітом для туристів, в якості якого можуть виступати як нові архітектурні форми, так і історичні будівлі, що часто є адаптованою до нових функцій постіндустріальною спадщиною. Ця тенденція почалася в США, Великій Британії, Франції, Іспанії та Німеччині ще з 1960-70-х рр., в той час як у країнах Центральної та Східної Європи ця тенденція склалася лише з 1990-х рр. і особливо з початком ХХІ ст. В цей період мода на повторне використання постіндустріальної спадщини набула безпрецедентних масштабів. З'являється величезна кількість покинутих індустріальних об'єктів внаслідок швидкої деіндустріалізації окремих міст – фабрики, заводи, шахти, залізничні станції, портові споруди, електростанції, склади, пивоварні, млини – все це пов'язані з промисловістю будівлі та споруди, які з'явилися в часи промислової революції та індустріалізації та виконували свої функції аж до 1960-1990-х рр. Ці об'єкти у відповідь на зростаючі й мінливі потреби ринку могли розширюватися і модернізуватися, але коли виробництво ставало збитковим – продавалися або демонтувалися. Способом їх повторної комерціалізації стала культурна діяльність. На сьогоднішній день немає єдиного загальноприйнятого визначення ревіталізації. У законодавстві європейських країн вона визначається як про-

цес просторового, економічного і соціального відновлення деградованих об'єктів, що веде до сталого розвитку цих територій [5, с. 61-80]. Норми, що відносяться до ревіталізації, розпорошені в різних областях права. У зв'язку з цим дослідники наводять свої визначення цієї дефініції. Деякі визначають ревіталізацію як процес тривалий і багатогранний, інтегруючий дії в просторовій, соціальній та економічній сферах, спрямовані на деградовані міські території, що втратили здатність самовідновлення, здійснювані з метою повторного включення цих територій до міського організму. Інші представляють ревіталізацію як координований процес, що проводиться місцевою владою, місцевим співтовариством та іншими учасниками, що є елементом політики розвитку і спрямований на протидію деградації урбанізованого простору, кризових явищ, стимулювання розвитку і якісних змін через збільшення соціальної активності та економічної діяльності, покращення умов проживання та захисту історико-культурної спадщини у відповідності з принципами сталого розвитку [1, р. 2-8; 7, р. 326-337].

Аналіз останніх досліджень. Найбільш значущими у даній сфері є ґрунтовні видання, присвячені окремим питанням використання в господарській діяльності об'єктів спадщини, економіці культури та ефективної організації міського простору А. Рубінштейна, І. Ріццо та А. Мігноси [3], Є. Хауснера, А. Карвінської та Я. Пурхля [4], Д. Ріпкема [5], Л. Прибегі [6], І. Мартиненко [7] та ін. Однак, навіть незважаючи на наявність окремих публікацій, питання впливу об'єктів спадщини на економічну ситуацію в місцях їх знаходження та потенційного впливу на соціально-економічний розвиток окремих територій і регіонів залишаються практично невивченими, що визначає високий ступінь актуальності цього дослідження у світлі особливої соціальної значимості цієї проблеми.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення можливостей ревіталізації депресивного міського простору за допомогою комерціалізації колишніх промислових об'єктів історико-культурної спадщини на основі вивчення передового європейського досвіду.

Виклад основного матеріалу. Проблема ревіталізації включає в себе три аспекти: просторовий, соціальний та економічний. У просторовому аспекті вона відноситься до архітектурно-містобудівних питань, питань екології, технічної інфраструктури та історико-культурної спадщини. Соціальний аспект пов'язаний з виникненням соціальних патологій, явищ соціальної ізоляції, демографічних змін, пауперизації та низьким рівнем освіти. Економічний аспект у свою чергу пов'язаний з необхідністю включення цієї території до процесів відновлення економіки – створення нових робочих місць, залучення інвесторів, нових жителів і користувачів. Термін «ревіталізація» застосовується в різних галузях – містобудуванні,

соціології, географії, урбаністики, економіці, – і залежно від прийнятої точки зору акцент зміщується на просторові, соціальні чи економічні питання, хоча всі аспекти повинні бути частиною єдиного процесу.

Виділяється чотири типи процесів ревіталізації: ревіталізація деградованих міських кварталів і багатофункціональних територій міської забудови; ревіталізація колишніх індустріальних і військових територій та об'єктів; ревіталізації житлових комплексів; ревіталізація міського пейзажу з особливим акцентом на міські силуети і систему громадських просторів. Суть цих дій – протидія деградації міського простору на основі співробітництва з місцевою громадою і економічними суб'єктами. Цей аспект відрізняє її від джентрифікації, яка також призводить до позитивних містобудівних та економічних наслідків, але не соціальних. Ревіталізація повинна привести до зміцнення конкурентоспроможності та економічного зростання міста. Орієнтована на реалізацію економічних або соціальних цілей, вона повинна проводитись завжди при збереженні історико-культурної спадщини, принципів просторового планування і сталого розвитку. У той же час ревіталізація, спрямована на досягнення культурних, соціальних, просторових та екологічних цілей, повинна брати до уваги і економічні механізми.

Одним з важливих факторів процесів ревіталізації є діяльність у сфері культури та історико-культурної спадщини. Виділяється три моделі ревіталізації [6, р. 348-350], в яких одним з компонентів є культура:

1) «Ревіталізація через культуру». Діяльність у сфері культури є в цій моделі каталізатором або рушійною силою, яка сприймається як її символ. Зазвичай вона приймає форму флагманського проекту або культурного комплексу – може полягати у відновленні або адаптації будинку (групи будинків) з призначенням на публічні або змішані мети або реалізації програм, метою яких є ребрендинг місця. У проєктах цього типу вона прагне отримати винятковий характер. Термін «ревіталізація через культуру» застосовується щодо відомих культурних проєктів та подій, які дійсно розташовуються на ревіталізованих територіях і об'єктах, представляючи собою, однак, мало значущі елементи довгострокових інвестиційних програм, не ініціюють економічне зростання, а отримують від ревіталізації вигоди.

2) «Культурна ревіталізація». У цій моделі діяльність у сфері культури більшою мірою інтегрована зі стратегією для даної території та іншими формами діяльності екологічного, соціального і економічного характеру. В якості зразкової тут приймається ревіталізація Бірмінгема і Барселони, де культурні цілі спочатку були пов'язані з процесом ревіталізації.

3) «Культура та ревіталізація». Культура не є в цій моделі в повній мірі вписаною в стратегічний розвиток і процес планування. Це від-

бувається або тому, що часто одні суб'єкти відповідають за сферу культури, а інші за сферу ревіталізації, або тому що не вистачає лідера, який має досвід в реалізації такого роду проєктів і, таким чином, усвідомлення значення культури у процесах ревіталізації. Культурні проєкти тут мають, як правило, скромний характер. Наприклад, програми публічного мистецтва створюються вже після розробки дизайну будівель, установи інтерпретації історико-культурної спадщини або музейні експозиції розміщуються в раніше реконструйованому постіндустріальному просторі. Такого роду дії можуть посилити заплановані функції, незважаючи на те, що з'явилися вже на більш пізньому етапі.

Існує цілий ряд показників, які можна застосувати у відношенні до заснованих на культурі ревіталізаційних інвестицій, хоча дослідники вказують на їх недосконалість. У разі комплексного процесу ревіталізації, що охоплює численні інвестиції, функції та галузі, важко однозначно сказати, який із елементів в якій мірі сприяє її успіху. В оцінці враховуються наступні показники [2, р. 43-52] вкладу культури в ревіталізацію:

1) Визначальний вплив культури на процеси ревіталізації у сфері оточення: повторне використання закинутих будівель (не тільки завдяки правильним просторовим умовам, але також з-за їх історичної та символічної цінності); поліпшення стану довкілля; підвищення рівня соціального використання простору, що призводить до зниження рівня вандалізму і підвищення почуття безпеки; гордість своїм містом; розвиток простору, призначеного для життя і роботи, а також для змішаних функцій; залучення митців до роботи в проєктних командах; включення елементів культури в плани на майбутнє.

2) Визначальний вплив культури на процеси ревіталізації в економічній сфері: внутрішньо орієнтовані інвестиції; збільшення видатків місцевих жителів і туристів; створення робочих місць; залучення роботодавців; затримка випускників в регіоні (в тому числі людей творчого сектора); більш різноманітна робоча сила; рушійна сила розвитку нових підприємств, торгових точок і просторів дозвілля; більша кількість партнерських відносин між публічним, приватним та волонтерським секторами; активніша участь бізнесу в місцевій культурній діяльності; зростання цін на нерухомість.

3) Визначальний вплив культури на процеси ревіталізації в соціальній сфері: зміна сприйняття місцевими жителями місця, в якому вони живуть; підвищення впевненості і зростання прагнень; більш чітке вираження індивідуальних і спільних ідей і потреб; збільшення кількості осіб, які працюють на засадах волонтерства; зростання організаційних компетенцій на місцевому рівні; зростання соціального капіталу; зміна у сприйнятті іміджу місця або

спільноти; більш тісні партнерські відносини між публічним, приватним та волонтерським секторами; збільшення кількості бажаючих отримати освіту.

Ємність окремих показників характеризується різним ступенем їх достовірності. Частину з них можна отримати безпосередньо, для інших необхідно проведення досліджень (наприклад, дослідження громадської думки щодо «гордості своїм містом» – це показник досить суб'єктивний). Крім того, велика частина показників пов'язана з іншими чинниками, важко також визначити, чи є в даному випадку культурний фактор вирішальним або був лише доповненням до складного процесу ревіталізації.

Часто культурна функція ревіталізації є «візитною карткою» і привабливою «упаковкою» всього процесу. Деякі розробники регіональних планів і стратегій розглядають культуру як «страховку проти краху», а деякі інвестори – як додану вартість і фактор прискорення розвитку. Розробники процесів ревіталізації головну роль відводять об'єктам типу «flagship projects» – великим примітним будівлям, які є найбільш розпізнаваними в міському ландшафті, справжніми брендами на туристичних картах і метою паломництва туристів. У спеціалізованій літературі ці будівлі фігурують як «ікони», що часто виконують всілякі культурні функції. Можна перераховувати безліч об'єктів, відкриття яких зіграло роль каталізатора поліпшення умов в неблагополучних районах.

У Великобританії до таких належить галерея Тейт, відкрита в 1897 р. в районі Мілленк в Лондоні. Це був край неблагополучний район, пронизаний сморідом заводів і фабрик, з високим рівнем злочинності. Хоча місце знаходилося недалеко від Парламенту, дорога з Вестмінстера була вузька, оточена старими напівзруйнованими будинками. Музей покликаний був стати антидотом для проблем району. Ревіталізація з допомогою культури з провідною роллю спадщини мала місце 15 років тому в Ліверпулі. У XIX ст. поряд з трендом на великі розміри кораблів спостерігалось різке зростання порту. Будівництво складів при Альберт-Док тривало у 1841-1847 рр. В 1972 р. Альберт-Док був в кінцевому рахунку закритий. В 1970-ті рр. в Ліверпуль прийшла економічна криза, яка у 1981 р. викликала масові безлади. Це привернуло увагу уряду до необхідності регенерації набережній. У 1982 р. була створена компанія, метою якої була реставрація, реконструкція та зміна функцій портових будівель. Важливим елементом проєкту стало розміщення на території комплексу нової установи – філії музею в Лондоні. У колоритних цегляних будівлях відкрилися магазини, ресторани, офіси, квартири, телевізійні студії та музей. Ще один великий успіх – це квартал Бенксайд в Лондоні. У центрі проєкту виявився

об'єкт індустріальної спадщини – історичні будівлі занедбаної електростанції, яка була перетворена в один з найбільших музеїв сучасного мистецтва у світі. Відкритий в 2000 р. він став магнітом для інших інвестицій в районі. Зразковим прикладом ревіталізації з використанням історико-культурної спадщини є ревіталізація набережній Гейтсхед в Ньюкаслі. Найважливішими для інвестицій там стали центр сучасного мистецтва, що виник в оновленому будинку величезного зернового елеватора середини ХХ ст. і відбудованої наново будівлі музичного центру, які відразу були розцінені як зразки ревіталізації [4, s. 276-277].

Установою, яка найчастіше асоціюється з ревіталізацією з допомогою культури, є відкритий у 1997 р. Музей Гугенхайма в Більбао в Іспанії, який розглядається як каталізатор економічних і соціальних змін столиці Країни Басків. Сучасна будівля музею стала архітектурним символом кінця ХХ ст. З середини ХІХ ст. економічна активність міста була заснована на сталеливарній промисловості та суднобудуванні, розташованому на березі річки. Відсутність диверсифікації призвела до того, що наслідки кризи, яка почалася в 1975 р., були для міста, особливо серйозними. Масштаби і темпи антикризових інвестицій в Більбао стали можливими завдяки взаємодії державних та приватних інституцій. Були збільшені порт і аеропорт, побудовані лінії метро і трамвай, проведена очистка води в річці та ін. Передислокація портової діяльності дозволила реконструювати набережну. У 1991 р. уряд регіону звернувся до директора Фонду Гугенхайма з пропозицією включитися в план ревіталізації міста [4, s. 273-275]. Успіх музею привів до появи терміна «ефект Більбао», що означає унікальну архітектуру, яка впливає на економічний і іміджевий успіх, відіграє вирішальну роль в активізації постіндустріальних районів. Неодноразово успіх Більбао пробували повторити. До так званих «дітей Більбао» належать острів Саадіят в Абу-Дабі в ОАЕ, філія Центру Помпідю в Метці та філія Лувру у Лансе у Франції та ін.

Першим у Франції великим сучасним об'єктом, що виконав таку роль, був Центр Помпідю в Парижі – це конгломерат кількох установ культури, серед яких Національний музей сучасного мистецтва, бібліотека, центр промислового дизайну і музичний центр, відкритий в 1977 р. Для його розміщення був обраний район Марсе, що користувався дурною славою. Центр Помпідю – це сучасна будівля, архітектурний вигляд якої був визначен своєю епохою і який, незважаючи на хвилі критики, став туристичною пам'яткою. З точки зору другого десятиліття ХХІ ст. – це вже теж об'єкт історико-культурної спадщини.

Приклади Більбао, Ліверпуля, Лондона і Ньюкасла включають в себе реконструкцію портових причалів, розташованих у тісних

центрах міст або на незначній від них відстані. У Німеччині моделлю ревіталізації деградованих територій став Рурський басейн. Гірничодобувна та важка промисловість, які десятиліттями розвивалися в регіоні, в 1980-ті рр. прийшли в занепад. Сприяли цьому процесу забруднення навколишнього середовища і соціальні проблеми. У 1989 р. уряд федеральної землі Північний Рейн-Вестфалія заснував компанію, метою діяльності якої протягом наступного десятиліття стала координація ревіталізації територій, будівництво комерційних будівель, навчальних і житлових приміщень, повторне використання промислових будівель і споруд, у тому числі в культурних цілях. Територія ревіталізації стала ареною для провідних і всесвітньо відомих архітекторів. Найбільш масштабним комплексом, що зазнав ревіталізацію, стала територія найбільшої в Європі шахти Цольферайн в Ессені середини ХІХ ст. Створені на її території установи культури дозволили змінити характер регіону. Центральним елементом комплексу є шахта, виведена з експлуатації в 1986 р. У 2001 р. комплекс Цольферайн був внесений у Список всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, що викликало активізацію процесу його адаптації до функцій культури. Ще в 1997 р. у переобладнаній Н. Фостером котельні був відкритий центр дизайну. У 2007 р. завершилася реконструкція першопочатково призначеної для миття вугілля будівлі в Музей Рурської області. В рамках проекту в Дуйсбурзі адаптовані до актуальних цілей частини зернового порту, невикористовувані млин і склади, які перетворені на багатофункціональний комплекс, що включає музей сучасного мистецтва. Ревіталізація територій полягає не тільки в адаптації існуючих будівель. Там з'являються нові об'єкти, з яких у 2006 р. першою була штабквартира Школи управління і проектування Цольферайн [4, s. 269-270].

Історичні об'єкти, що представляють собою історико-культурну цінність, часто служать одним інституціям, але й відповідним чином адаптовані стають місцем концентрації культурної діяльності у формі районів культури. Культурні комплекси там приймають дві основні форми: це або багатофункціональні будівлі, які виконують роль центрів культури, де окремі галузі культури і мистецтва співіснують під одним дахом, що часто пов'язано з будівництвом нової будівлі, або це певна система будівель та об'єктів, які, як правило, являють собою поєднання адаптованої історичної та нової архітектури. В Австрії прикладом другого типу є MuseumsQuartier – район музеїв, творчості та розваг, розташований у центрі Відня. Він виник в межах імператорських саєнь ХVІІІ ст. Історичні будівлі створюють своєрідну «раму» для сучасної архітектури. У центральній частині розташовуються виставковий зал, у бічних крилах – театр юного глядача, в той

час як в передньому крилі діє креативний простір. На 7 тис. м² розташовано кілька десятків автономних організацій, які займаються культурою, ІТ, модою та дизайном [4, s. 277-278]. У відповідності з концепцією це модульна платформа для невеликих установ, офісів, художніх і тимчасових ініціатив, місце проведення критичного дискурсу з сучасною культурою та її продукцією, а також майданчик для початківців культурної діяльності. Крім них там знаходяться також кафе, ресторани і книжкові магазини. Організаційні функції виконує внутрішній дворик, задуманий як місце відпочинку.

В Україні можна привести не менш десятка прикладів таких дій, в яких історичні об'єкти, що отримують нові функції, знаходяться в центрі процесів планування. Однак, найчастіше цим проектам не вистачає комплексного підходу. Участь місцевих громад у плануванні та реалізації ревіталізації в Україні невелика. Процеси ревіталізації ускладнюються в Україні відсутністю національної політики у цій сфері та політики уряду комплексної щодо розвитку міст. Багато елементів діяльності, що характерні для ревіталізації, широко не використовуються: співучасть місцевих громад в процесі ревіталізації, участь приватного сектора у співфінансуванні цих процесів або трактування ревіталізації як публічної послуги. Не вистачає також залучення недержавних установ до реалізації публічних цілей.

Інвестиції в культуру, які в тому числі реалізуються за участю історико-культурної спадщини, як правило, з використанням індустриальної історичної архітектури, є частиною комплексних процесів ревіталізації. Інвестиції в культуру не в змозі забезпечити альтернативного майбутнього для всіх деіндустріалізованих міст, а успіх зразкових об'єктів в конкретному місті зовсім не обов'язково має привести до аналогічного ефекту в іншому місці, тому що вплив культурних інвестицій в зразкових проектах має характер тісного зв'язку з місцем. Повинні бути виконані умови, з яких найбільш важливим є створення зв'язків з місцевими громадами, тоді інвестування буде для них приводом для гордості [3, s. 92-11].

Висновки. Ревіталізація деградованих територій і невикористовуваних будівель або архітектурних ансамблів є візуально привабливою і, безсумнівно, з кінця ХХ ст. можна говорити про справжню моду в цій області. Її проведення служить іміджевим амбіціям власників та влади, приносить користь туристам і місцевим жителям. Тим не менш, у спеціалізованій літературі вказується, що метою великих флагманських проектів рідко є поліпшення умов життя місцевих жителів, а, швидше, залучення в місто нових відвідувачів і покупців. Це насамперед, проекти, які повинні забезпечити успіх маркетингу – побудувати або поліпшити імідж, привернути увагу, заворожувати, захоплювати, викликати емоції. Викликом для процесів ревіталізації є джентрифікація, яка проявляється в появі на даній території нових, багатих жителів і їх спеціалізованих функцій – об'єктів сервісу, офісів та ін. Підвищення якості простору, зростання цін на нерухомість і зміна іміджу території може сприяти витісненню колишніх жителів, для яких вартість життя на цій території стане занадто високою.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Bowitz E., Ibenholt K. Economic Impacts of Cultural Heritage. Research and Perspectives. Journal of Cultural Heritage. 2009. No 10. P. 1-8.
2. Ganski, U. The features of marketing of historical and cultural heritage locations and tourist destinations. International economic relations and prospects for national development: contemporary challenges and solutions: monograph / M. Fleychuk, U. Ganski, V. Kazlouski [and others]. Daugavpils, 2018. 364 p.
3. Kozak M. Dwory, pałace i zamki – kosztowne pamiątki czy zasób w rozwoju? Studia Regionalne i Lokalne. 2008. No 1. S. 92-111.
4. Kultura a rozwój / red. J. Hausner, A. Karwińska, J. Purchla. Warszawa: Narodowe Centrum Kultury, 2013. 518 s.
5. Murzyn-Kupisz M. Podmioty na rynku dziedzictwa kulturowego. Studia Regionalne i Lokalne. 2010. No 3. S. 61-80.
6. Rizzo I., Mignosa A. Handbook on the Economics of Cultural Heritage. Northampton: Edward Elgar Publishing Inc., 2013. 640 p.
7. Tuan, T. Navrud, S. Capturing the Benefits of Preserving Cultural Heritage. Journal of Cultural Heritage. 2008. No 9. P. 326-337.